

Družina kot projekt: družinske usmeritve mladih v Sloveniji

Family as a project: family orientations of youth in Slovenia

Metka Kuhar in Mirjana N. Ule

Povzetek

Metka Kuhar, dipl. komunik.,
Mirjana N. Ule, dr. psih.,
Fakulteta za družbene vede,
Kardeljeva pl. 5., 1000 Ljubljana

V članku se ukvarjamo z odnosom mladih v Sloveniji do načrtovanja družine in otrok. Rezultati številnih kvantitativnih raziskav (npr. raziskav mladine) dajejo precej stereotipno sliko: da je družina pomembna vrednota, da mladi želijo imeti družino, da imajo visoka pričakovanja glede otrok in ne kažejo nobenih protinatalitetnih stališč. Ti rezultati so v nasprotju z dejanskimi demografskimi kazalci: prehajanje iz družine staršev v lastno družino je vse kasnejše, število porok vse nižje, rodnost upada, rojevanje se prelaga na poznejšo starost. Da bi preverili in pojasnili razkorak med javnim mnenjem in dejanskim stanjem, smo uporabili bolj subtilne metode raziskovanja: fokusne skupine in poglobljene intervjuje. S kvalitativno analizo smo zajeli tako subjektivno/vrednotno plat, torej zaželeno načine življenja v prihodnosti mladih ljudi in mesto, ki ga

ima v teh pričakovanjih družina, kakor tudi objektivne pogoje za ustvarjanje družine ter objektivne probleme in ovire, ki tu nastopajo. Rezultati kvalitativne raziskave ne zavračajo ugotovitev kvantitativnih raziskav, vendar pa opozarjajo na objektivne in subjektivne probleme in bojazni, ki spremljajo odločanje za osnovanje družine. Ugotovili smo, da je nizka rodnost pri mladih odvisna predvsem od: ekonomskih razlogov, zaznane kakovosti življenja, novih tveganj in negotovosti, zaznane velike odgovornosti in zahtevnosti, ki ju prinaša starševstvo. Oblikovanje družine postaja zaradi sprememb v življenjskih potekih, v prehodih iz enega življenjskega obdobja v drugo, zaradi procesov individualizacije in izbirnosti življenjskih poti vse bolj skrbno načrtovan, zahteven in odgovoren projekt.

Ključne besede: *mladi, partnerstvo, formiranje družine, življenjski prehod, rodnost, kvalitativna raziskava*

Abstract

The article deals with the attitude towards family planning and children. Results from many quantitative surveys (i.e. research of youth) depicts quite stereotypical picture: family is highly ranked by young people in Slovenia, they express wishes to start a family and have children and do not display any attitude that can be understood as unfavorable to the level of birth rate. These findings stand in sharp contrast to demographic indicators: latter transition from parents' family to their own family, lower level of marriages, postponement of births, lower birth rate. We employed subtler research methods to find a better explanation of the discrepancy between the public opinion and the actual state: focus groups and in-depth interviews. The analysis comprised both subjective aspects (values),

that is to say, the desired ways of life expressed by young people and the place of the family in their plans for the future, as well as the objective possibilities for the starting of a family and problems and obstacles accompanying this process. The qualitative results do not reject the findings from quantitative studies but they call attention to the objective and subjective problems and anxieties accompanying decisions for family forming. We find out that the low birth rate can be attributed mainly to economic reasons, quality of life, new risks and uncertainty, and huge and exacting responsibilities arising from parenthood. Family is because of recent developments that introduced changes into life courses and transition into adulthood and created more opportunity to choose life courses, as well as the process of individualization, becoming a carefully planned, demanding and responsible project.

Key words: *young people, partnership, family forming, life course transition, fertility, qualitative study*

Spremembe v družinskih in rodnostnih vzorcih

Temeljna sprememba prehodov iz mladosti v odraslost, ki jo opisujejo zadnje teoretske in raziskovalne študije v Evropi in tudi pri nas, je *izbirnost življenjskih poti*. V tradicionalnem življenjskem poteku večine ljudi so se sinhrono izmenjevale faze zgodnjega otroštva, izobraževanja, vstopa v delo in oblikovanja družine. V vsakem od teh obdobj so veljala ustaljena pravila in standardi, obvezni in obvezujoči za celotno generacijo. Tako je posameznik/ca vedel/a, s kakšnimi težavami, tveganji se bo srečeval/a ob prehodih; kdaj in kako se bo neko obdobje zaključilo ter kakšen bo prehod v naslednje obdobje. To je vnašalo določeno stabilnost v življenjske poteke in prehode in je omogočalo načrtovanje prihodnosti.

Družbena funkcija življenjskih dob v tem klasičnem obdobju je bila, da so omogočale kontinuiteto in stabilnost družbe, da so

uvrščale nove generacije v družbene vloge in položaje ter s tem zagotavljale izvajanje ključnih družbenih funkcij in uporabo človeških sposobnosti. V zadnjih desetletjih so raziskave v Evropi in tudi pri nas zaznale prave tektonske premike v življenjskih potekih posameznikov in posameznic, v prehodih in seveda v institucijah, ki pomembno uravnavajo te prehode. Zlasti velike spremembe smo zaznali v družinskih strukturah in družinskem življenjskem ciklusu.

Z vidika družine in družinskega življenja se mladi nahajajo v presečišču med družino staršev, v kateri so živeli ali živijo, in med lastno družino, ki jo nameravajo oblikovati ali pa tudi ne. Kljub temu, da je po ugotovitvah raziskav²³ družina v samem vrhu vrednot in življenjskih aspiracij, pa mladi družine danes ne dojemajo kot življenjske naloge ali usode, ki jo gre sprejeti v dobro naroda, države ali norm oz. morale. Zanje je družina predvsem institucija, ki deluje kot osebna podporna mreža. Tudi formalizirana zakonska zveza izgublja svoj status in pomen v očeh mladih.

Za sodobne zahodne družbe in tudi za Slovenijo so značilne velike spremembe pri vstopanju v lastno družino. Primerjava podatkov iz Statističnih letopisov za obdobje zadnjih dveh desetletij kaže naslednje poglobitve spremembe, ki se stopnjujejo v zadnjem desetletju:

- upadanje rodnosti,
- odlašanje s poroko in starševstvom,
- upadanje števila porok,
- naraščanje števila neporočenih,
- naraščanje števila razvez zakonskih zvez,
- manjše povprečno število otrok,
- naraščanje števila otrok, rojenih zunaj zakonske zveze,
- naraščanje števila kohabitacij in drugih življenjskih vzorcev, podobnih družini.

²³ Mladina 93, Mladina 95, Mladina 2000 (dijaška, študentska populacija in splošna populacija mladih od 16 do 29 let) Centra za socialno psihologijo, Slovensko javno mnenje SJM92/1, SJM95/2, SJM99/3 (mednarodne raziskave vrednot), raziskava med študenti Cross cultural survey of work and gender attitudes (1999) in Rodnost 1995.

Stopnje rodnosti so v večini evropskih držav že pod spodnjo mejo obnavljanja prebivalstva. Leta 2001 je bila stopnja rodnosti v Sloveniji samo 1,2 (Statistični letopis). Ta demografski trend je tesno povezan s spreminjanjem družinskega življenja, zaposlovanjem žensk, načrtovanjem družine in spreminjajočim se odnosom do otrok. Podobne trende kot raziskave in statistični podatki v Sloveniji, ugotavljajo tudi raziskave drugod po Evropi. Lesthaeghe (2001) pravi, da je trend jasen: kohorte, rojene po letu 1960, v večini evropskih državah ne bodo dosegle rodnosti 2.0, tj. rodnosti, potrebne za stabilno raven populacije. Z izjemo Albanije, 1999. leta ni bilo v Evropi nobene države, v kateri bi periodna celotna stopnja rodnosti presegala stopnjo 2.0 otrok. V primerjavi z vzhodnimi, južnimi in centralnimi evropskimi državami, je rodnost v Zahodni Evropi in Skandinaviji videti relativno "visoka", čeprav je večinoma v rangu med 1.60 in 1.80 (Lesthaeghe, 2001). Mnogo dežel z nizko rodnostjo je doseglo te ravni kot rezultat množičnega odlaganja rojevanja po 1990. letu, ko je prišlo do tega pojava pri vseh starostih in vseh trajanjih zakona. Vendar napovedi strokovnjakov glede samodejnega zvišanja rodnosti v prihodnosti na račun trenutnega odlašanja z rojstvi niso optimistične.

Zelo pomenljiva je ugotovitev, da je v Evropi rodnost višja v liberalnih in ne v tradicionalnih družbah. Socialno liberalne države (nordijske, angleško govoreče države in Francija) imajo relativno visoke stopnje rodnosti, socialno konzervativne države (južnoevropske države: npr. Španija, Italija) pa imajo zelo nizko rodnost. Očitno je, da so se družbe, ki ohranjajo tradicionalno vedenje, znatno manj zmožne reproducirati v primerjavi z liberalnimi družbami. Poskusi obnoviti "tradicionalno družino" in njene vrednote še bolj utrjejo nizko rodnost (McDonald, 2001).

Frejka in Calot (2001) dokazujeta, da v deželah z nizko rodnostjo v zaporednih kohortah upada dokončna velikost družin. To pojasnjujeta z velikim upadanjem rodnosti v mlajših letih, česar pa ne more nadomestiti povečanje rodnosti v starejših letih. Padajoča rodnost je po njunem mnenju rezultat zavestnih odločitev za manjše število otrok, obenem pa tudi odlašanja z rojstvi, kar ima za posledico, da se mnogo teh, v prihodnosti načrtovanih rojstev, nikoli ne zgodi. V skoraj vseh deželah z nizko rodnostjo je nerealistično pričakovati, da bo odlaganju rojstev sledilo kasnejše približanje rodnostni stopnji nadomestitve pri kohortah, rojenih po 1970. letu

(Frejka in Calot, 2001).

Ena izmed razlag nizke rodnosti v razvitih državah danes je nekoherentnost med stopnjami enakopravnosti med spoloma v različnih socialnih institucijah. Če so v izobraževanju in zaposlovanju možnosti žensk enake možnostim moškim, pa so ženske pogosto prikrajšane, če imajo otroke, zato v povprečju omejujejo število otrok. Dolgoročno se zaradi tega zmanjšuje stopnja rodnosti. Le malo je še mladih žensk, ki vidijo svojo prihodnost v tem, da najdejo moža/hranitelja in se umaknejo s trga dela. Ženske vidijo svoje profesionalno delo tudi kot samo-uresničevanje, delo je lahko osrednji del identitete ženske, kar seveda ne velja za vse vrste dela. Zaposlitev pa praviloma pozitivno vpliva tudi na mater, ker poveča njeno samozavest, poveča njeno zadovoljstvo z življenjem v primerjavi z nezaposlenimi materami. Zaposlena mati ima v splošnem bolj uravnovešen, tudi bolj emocionalen odnos do otroka kot kronično nezadovoljna gospodinja, ki prenaša svoj odpor do življenja na otroka (Hohl, 1984 v Ule, 1993, s.155).

Model moškega hranitelja družine sicer izginja iz institucij, ki so usmerjene na posameznika, še vedno pa je značilen za socialne institucije, ki so usmerjene na družino (npr. pogoji zaposlovanja, davčni sistem, socialna varnost, sama družina, družinski servisi). Bolj ko je neka družba tradicionalna, kar zadeva njen družinski sistem, večja je nekoherentnost med socialnimi institucijami in nižja je rodnost (McDonald, 2001), kar lahko razloži nizke stopnje rodnosti v deželah južne Evrope, kjer prevladujejo tradicionalni, s strani moških dominirani družinski sistemi. Potrebno je torej delovati v smeri reformiranja institucionalnih ureditev, ki podpirajo model moškega hranitelja družine.

Za ženske nezadovoljujoča, nesimetrična delitev dela v gospodinjstvu je tudi možen razlog za zmanjševanje števila otrok, saj gre iskanje harmonije med delom in družino pogosto na račun spanja, zabave, relaksacije in samoizpolnjevanja. Ne gre le za to, da si partnerja povsem enakomerno razdelita domače delo in skrb za otroke, temveč je pomemben tudi občutek pravičnosti. Zanimivo je tudi, da večina mladih žensk kljub življenju v "rizični družbi" verjame, da lahko same izberejo starost, pri kateri bodo imele otroke. Obstaja velika stopnja zaupanja v sodobno medicino in sodobne postopke umetnega oplojevanja pri višji starosti, če po

naravni poti ne bi prišlo do zanositve. Ženskam dajejo zgled s poznim rojevanjem številne znane ženske, igralka, pevke ... Dejstvo pa je, da z zviševanjem starosti pri rojevanju upada verjetnost, da bodo ljudje imeli več otrok.

V raziskavah mladine, ki smo jih v 90. letih opravljali v okviru Centra za socialno psihologijo, smo ugotovili, da je prehod iz družine orientacije (družina, v kateri smo se rodili) v družino prokreacije (družina, ki jo ustvarimo sami) vse poznejši. Mladi si ne ustvarijo lastne družine takoj po tem, ko končajo šolanje in se zaposlijo. Obdobja novega "poldružinskega" življenja mladih se je prišla oznaka LAT faza (ang. living apart together), torej živeti skupaj (s svojimi partnerji) in hkrati narazen (v izvornih družinah). LAT faza je postala v devetdesetih letih vmesna faza med družinsko odvisnostjo (od izvorne družine) in docela neodvisnim življenjem. Odvisnost je predvsem ekonomska, neodvisnost pa socialno-kulturna (Rener in Švab, 1996). Razlogi za podaljševanje življenja s starši so obenem:

- objektivni (podaljševanje šolanja, težave pri zaposlovanju oz. doseganju ekonomske neodvisnosti, stanovanjski problemi itd.) in
- subjektivni (lagodnost in cenenost življenja doma, visoka stopnja svobode in avtonomije, ki so si jo ustvarili mladi doma, prijateljski odnosi s starši, materialna in emocionalna varnost itd.).

V odnosu do družinskega življenja je torej pri sodobni mladini čutiti dvojnost; po eni strani odlašanje pri ustvarjanju lastne družine, po drugi strani pa velik pomen družinske zasebnosti v življenjskih in vrednostnih orientacijah mladih. Družina je še vedno osnovna institucija zasebnega življenja, kjer se oblikuje večina za ljudi pomembnih socialnih odnosov (Ule, 1993, s. 171). Toda v razvitem svetu se vse bolj uveljavlja t. i. življenjski stil brez otrok (angl. childfree lifestyle oz. oznaka childless couple/person). Frejka idr. ugotavljajo (2001) z analizo kohort v številnih evropskih državah, da z zaporednimi kohortami znatno narašča število parov, ki nimajo otrok. V kohortah, rojenih od srede do poznih šestdesetih, je ta odstotek okrog 20 % in še narašča (Frejka idr., 2001).

V Sloveniji je skoraj celotna kohorta žensk z začetka šestdesetih do 1995. leta rodila vsaj enega otroka (Obersnel Kveder idr., 2001); skoraj isto velja za kohorto žensk, rojeno v drugi polovici šestdesetih

– toda pri tej kohorti je med visoko izobraženimi ženskami slaba petina žensk, ki pri starosti 30-34 let (leta 1995) še niso rodile. Leta 1995 je v starostni skupini 25-29 let rodilo okrog 85 % žensk z osnovnošolsko ali nižjo izobrazbo, skoraj 80 % žensk s srednjo izobrazbo in le 30 % žensk z višjo ali visoko izobrazbo. Za mlajše generacije žensk še ne moremo sklepati, koliko odstotkov jih bo ostalo brez otrok. Če verjamemo izjavam v različnih anketah (npr. Rodnost, 1995) bo takih manj kot 5 %, toda trendi v razvitem svetu so drugačni in tudi napovedi strokovnjakov niso v prid višje rodnosti. Frejka idr. (2001) so posebej izpostavili Slovenijo kot državo, v kateri “brez dvoma ... obstaja splošni trend zviševanja deleža žensk brez otrok”. Ta odstotek naj bi se v kohorti žensk, rojenih v sedemdesetih letih, dvignil s 5 % na 19 %. Frejka idr. (2001) na podlagi analize ugotavljajo tudi upadanje števila otrok na žensko v nadaljnjih kohortah. To upadanje števila otrok se ne nadomesti v kasnejših letih. Posebna oblika družine je danes tudi zavestno odločanje za samsko starševstvo (Scanzoni, 1995). Posebej velja izpostaviti tudi naraščanje števila enostarševskih družin. V večini primerov gre za matere samohranilke z otroki. Te družine sodijo med socialno najbolj ranljive skupine.

Kvalitativna raziskava o družinskih usmeritvah mladih

V longitudinalnem spremljanju mladine v devetdesetih smo v Centru za socialno psihologijo opazili neskladje med visokim vrednotenjem družine, družinskega življenja, starševstva in demografskimi kazalci. Natančna in poglobljena statistična analiza podatkov vseh kvantitativnih raziskav²⁴ v Sloveniji na temo družinskega in rodnostnega obnašanja je dala same stereotipne ugotovitve. Javnomenjske raziskave kažejo, da se anketirani skoraj

²⁴ Gre za naslednje raziskave: Mladina 93, Mladina 95, Mladina 2000 Centra za socialno psihologijo; Slovensko javno mnenje SJM92/1, SJM95/2, SJM99/3 (mednarodne raziskave vrednot); raziskava med študenti Cross cultural survey of work and gender attitudes (1999); Rodnost (1995); Prebivalstvo, družina in blaginja: stališča do politike in ukrepov (Nada Stropnik in Majda Černič Istenič, 2001).

v celoti izrekajo za družino kot eno najpomembnejših vrednot in želijo imeti otroke, celo več otrok (v povprečju 2-3). Ker se dejanski družinski in rodnostni vzorci ne skladajo z odgovori anketiranih v različnih raziskavah, smo se odločili, da bomo pogoje za vstopanje v lastno družino in formiranje le-te pri mladih ugotavljali z bolj občutljivimi metodami²⁵. Izhajali smo iz domneve, da med mladimi v Sloveniji ni protinatalitetnih teženj, glede na to, da izražajo ljudje v mnenjskih anketah skoraj stodontno željo po otrokih. Poleg tega je imela večina plodnih žensk v generacijah, ki so zaključile svoje rodno obdobje, do sedaj vsaj enega otroka. Z raziskavo smo želeli podrobneje proučiti odnos mladih do načrtovanja in oblikovanja družine ter dejavnike, ki vplivajo na odločanje za otroka. Vpogled v spreminjajoče se tranzicije k družinskemu življenju nudi namreč izhodiščno točko za razlago širših družbenih sprememb.

Uporabili smo kvalitativno metodologijo: fokusne skupine in poglobljene intervjuje. Kvalitativne metode sicer največkrat ne dopuščajo empiričnega posploševanja, možno pa je teoretsko posploševanje (Sim, 1998). Uporabljene metode omogočajo globlji vpogled v osnovne usmeritve ljudi glede različnih družinskih vprašanj, česar anketni podatki ne dajejo. Raziskovalci dobijo poglobljene informacije o razmeroma malo primerih, vendar je razumevanje problematike in posledično teoretsko pojasnjevanje precej kompleksnejše. Pri fokusnih skupinah in intervjujih se udeležence spodbuja, da govorijo o svojih stališčih, prepričanjih in obnašanjih. Pri fokusnih skupinah se izrabi še skupinska dinamika. Udeleženci lahko izražajo svoja stališča in prepričanja in jih hkrati premislijo, saj sami vplivajo na druge, drugi pa s svojimi pogledi vplivajo nanje. Obe metodi dopuščata precejšnjo stopnjo spontanosti pri izražanju mnenj.

Skupaj smo izvedli 12 fokusnih skupin (od tega eno ekspertsko fokusno skupino) in 14 poglobljenih intervjujev. Fokusne skupine so v povprečju trajale od ure in pol do dveh ur, poglobljeni intervjuji od

²⁵ Rezultati raziskave, ki jo tu predstavljava, so bili zbrani v okviru sociološkega dela raziskave Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji, ki smo ga izvedli v Centru za socialno psihologijo (Ule, Kuhar, 2002). Naročnik raziskave je bilo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve RS.

pol ure do eno uro. V raziskavo smo zajeli:

- ljudi iz različnih okolij (urbanih in ruralnih oz. natančneje: ljudi iz velikih in manjših mest, iz primestja in vasi)
- osebe z različnimi stopnjami izobrazbe in različnih poklicev
- ljudi različnih starosti (med 23 in 33 let)
- samske ljudi
- pare, ki živijo v skupnem gospodinjstvu in take, ki ne živijo v skupnem gospodinjstvu
- pare z otroki in pare brez otrok
- poročene in neporočene pare
- študentske družine
- enostarševske družine.

Sodelujočim v raziskavi smo postavljali različna odprta vprašanja v zvezi s partnerskimi odnosi, objektivnimi in subjektivnimi pogoji odločanja za oblikovanje družine ter rojevanje; spraševali smo jih o delitvi dela med spoloma. Intervjuje in fokusne skupine smo izvajali toliko časa, dokler nismo dosegli "teoretične zasičenosti" - stopnje, na kateri smo vedno znova poslušali iste reči iz različnih virov.

Partnerski odnosi in družinsko življenje

Udeležence v raziskavi smo najprej spraševali po prednostih skupnega in samskega življenja. Odgovori nakazujejo, da prinaša skupno življenje še vedno številne prednosti, ki jih lahko povzamemo kot: socialna integracija, socialna in emocionalna podpora, boljši ekonomski položaj. Udeleženci²⁶ so med drugim navajali naslednje pozitivnega plati skupnega življenja oz. zakona:

Tako si zagotoviš družbo; imaš nekoga, s kom si deliš življenje.

Družina ti daje varnost.

Nisi sam, imaš nekoga, na katerega se vedno lahko obrneš.

²⁶ Zaradi ohranjanja anonimnosti udeležencev navedbam njihovih izjav ne dodajamo imen in drugih oznak oseb. Vsi udeleženci so stari od 23 do 33 let.

Kot glavno prednost samskega življenja so udeleženci raziskave navajali svobodo odločanja, ne da bi bilo treba upoštevati drugega. Večini se vendarle zdi bolje biti v trajnem odnosu z nekom. Za veliko udeležencev to vključuje tudi poroko. Nekateri ljudje še vedno cenijo poroko kot institucijo ali celo kot ideal:

Jaz osebno mislim, da ni isto, če si poročen ali nisi. Zame je zakon in družina neka vrednota, tudi otroci gledajo drugače na to, če sta starša poročena in so vsi neka celota, sicer nastopijo postranski problemi, npr. s priimki, ki lahko privedejo *do trenj*.

Jaz sem pripadnik tega, da si poročen, če imaš otroke, ker je to ena obljuba zvestobe do partnerja.

Poročiš se, ker ti to predstavlja vrednoto, ne pa, ker je to nuja ali zaradi prisile, zaradi drugih.

Kot idealno starost za intimni odnos udeleženci večinoma navajajo dvajseta leta. Najpomembnejša pogoja za ustvarjanje družine se jim zdita zrelost in finančna varnost, ne pa starost sama po sebi. Ločitev se zdi večini legitimna, če dvema nikakor ne uspe, da bi njun odnos "deloval":

To je vselej idealno, če sta dva, ki vzgajata otroka. Če se karkoli zgodi, potem še ni konec sveta.

Otrok rabi oba starša, to je boljše zanj, vendar če je zveza slaba, naj gresta narazen.

Intimnost, varen in ljubeč odnos pa so udeleženci vendarle največkrat navedli kot predpogoj za odločanje o otroku. A zaznali smo tudi trend, da se zdi ženski povsem sprejemljivo, da se odloči za otroka, četudi nima partnerja (t. i. samski starši):

V primeru, da ne najdem partnerja, in se počutim, da bi lahko otroku nekaj dala, ko se počutim finančno varno in ko lahko delo na primer prinesem domov, potem bi imela otroka tudi brez partnerja. Pri tem ni več biološka ura tako obvezujoča, kajti vedno obstaja tudi možnost posvojitve.

Tudi če bi imela partnerja, bi ga imela na daljavo, vsak bi živel na svojem; če bi imela otroka, bi bil ta z mano; oče mogoče sploh ne bi vedel, da je oče (31-letna

udeleženka).

Partnerska zveza meni ne predstavlja pogoj za otroka.

Udeležence (tudi tiste, ki (še) nimajo otrok) smo spraševali o prednostih in slabostih, ki jih prinašajo otroci. Nekaterim se zdi nevprašljivo, da imaš otroke:

To sploh ne bi smelo biti vprašanje.

Moje prijateljice in jaz že tri leta beremo take članke in celo knjige o vzgoji (24-letna študentka ekonomije).

Nekateri pa vidijo odločitev za otroke kot možnost izbire.

Udeleženci raziskave so govorili tudi o pritiskih okolja na ustvarjanje družine, čeprav hkrati trdijo, da jih ne upoštevajo.

Skupaj sva že osem let, vsi težijo: kdaj se bosta poročila, imela otroke?

Če nimaš otrok, si v *slovenskem prostoru še vedno stigmatiziran.*

Ovisno je od okolja; na vasi je drugače kot v mestu.

Jaz sem z vasi (opomba: precej "urbanizirana" vas) in sem stigmatizirana, ker nisem poročena, vsi me sprašujejo, kdaj se boš poročila, kdaj boš imela otroke; *bojijo se, da jih ne bom nikoli imela; jaz jih razumem, a mi je vseeno, to je vaško (28-letnica).*

Čeprav je družba bolj napredna, je še vedno veliko stereotipov in takih pritiskov.

Prednosti otrok so opisovali kot lastno reprodukcijo; govorili so o veselju, ki ga prinašajo otroci; o posebnih odnosih z otroki:

Otrok bo odrasel in te imel rad.

Otrokov uspeh ti prinaša zadovoljstvo.

Zdaj komaj vem, zakaj delam, ko imaš otroka je lažje, dosti bolj toplo ti je pri srcu, navezan si.

Objektivni in subjektivni dejavniki odločanja za oblikovanje družine

Ključni poudarek v raziskavi smo dali proučevanju in pojasnjevanju objektivnih in subjektivnih pogojev odločanja za osnovanje družine in rojevanje. Odgovori udeležencev so

opozorili na težave pri vzpostavljanju in ohranjanju tako trdnih odnosov, ki bi pospešili rojevanje. Odnosi namreč postajajo vse bolj raznoliki in fluidni. Intimni odnosi se izrazito spreminjajo; postajajo npr. "seksualizirani". Giddens (2000) govori o t. i. plastični seksualnosti.

Stvari se spreminjajo, današnja mladina je čisto drugačna, ven gredo z namenom, da bi imeli hiter seks in se jutri več ne vidijo, tega ni bilo, ko smo mi bili najstniki (mnenje 24-letnika).

Hiter seks se ti "naseli v male možgane" in vzporedno s tem ni več takih zvez, ki bi trajale, zato je tudi manj otrok.

Vse je svobodno, zaradi tega veliko zvez ne funkcionira, ni več nobene mere, vsak hoče biti preveč svoboden, nihče se noče več prilagoditi, ničemur odpovedati, vsak bi rad vse imel.

Veliko večja verjetnost kot v preteklosti je, da je nekdo samski. Nestabilnost zvez lahko delno pojasnimo z ekonomsko neodvisnostjo žensk, ki niso več prisiljene ostati v nezadovoljujoči zvezi. Obstajajo pa tudi drugi razlogi, ki so socialne in tudi psihološke narave. Rezultat vseh teh razlogov je, da obstaja relativno nizka verjetnost, da bo par ostal skupaj 20 let, kar je minimalni čas, potreben za vzrejo otroka. Otroci pa lahko tudi prispevajo h krepitvi odnosa. To je lahko bistvenega pomena v časih, ko so odnosi manj stabilni:

Za otroka sva se odločila, čeprav nisva bila pred tem dolgo skupaj. Otrok je dodatna vez, prisili te, da se razumno pogovoriš v primerih, ko bi sicer morda kahal mulo.

Med dejavniki v mozaiku razlogov pri odločanju za partnersko zvezo in otroke so tudi družinske preteklosti oz. zgodbe lastnih staršev:

Saj ne živimo tako slabo, toda jaz si ne želim imeti take družine. V bistvu komaj pridemo čez mesec.

To je tudi odraz na generacijo naših staršev. Jaz imam iz svojega življenja izkušnje in pač vem, kaj nočem imeti.

*Vem, kaj si ne želim, takšne družine si ne želim imeti,
samo to bom rekel.*

Raziskava je pokazala na močno povezanost med stališči ljudi in njihovimi partnerskimi oz. družinskimi razmerami. Neodvisni samski mladi najvišje vrednotijo svobodo. Ljudje, ki imajo otroke, se izrekajo za družinsko življenje. Pari brez otrok hvalijo to vmesno pozicijo. Manjša verjetnost je, da ljudje, ki so trenutno v določeni fazi, cenijo ključne aspekte drugih faz. Videti je, da prehode med posameznimi fazami spremljajo tudi prehodi v osebnih vrednotnih hierarhijah. Zanimiva ugotovitev je, da so skoraj vsi udeleženci z otroki zadovoljni s tem, da so starši.

Ko enkrat imaš otroka, si življenja brez otrok sploh ne moreš več predstavljati.

Jaz se nanašam na to, da ko enkrat dobiš otroka, dobiš čisto posebne prioritete v življenju. Ene stvari ti niso več toliko pomembne, druge pa postanejo bolj pomembne.

Ko dobiš otroka, se ti vrednote totalno obrnejo.

Čez noč presekaš vse, vidiš samo otroka, drugo te ne zanima.

Ko imaš otroka, verjetno ne razmišljaš, da se nečemu odrekaš, to je vse avtomatsko, prepustiš se otroku, mišljenje se ti spremeni.

Preden imaš otroka, te je strah, po tisti prelomnici pa verjetno ugotoviš, da je to pač novo obdobje in da tudi sam stvari dojemaš drugače.

Vse udeležence smo tudi izprašali, kakšno je idealno število otrok. Kvantitativne raziskave kažejo, da večina Slovencev med 23 in 33 let misli, da je idealno imeti vsaj dva in celo tri otroke. Tudi kvalitativna raziskava je potrdila deklarativne želje po vsaj dveh otrocih. V nadaljevanju nas je zanimalo, kaj mladi zaznavajo kot manj prijetne stvari, ki jih prinese s seboj odločitev za otroka. Skoraj vsi so najprej govorili o finančnih stroških otroka. Nato so omenjali čas in energijo, ki ju moraš odvzeti sebi in nameniti otrokom. Poleg tega so poudarjali tudi obvezo oz. zavezanost, ki jo pomeni otrok. Čeprav je večina veliko več govorila o slabostih, pa so se praktično vsi (tako ljudje z otroki, kakor tisti brez otrok) strinjali, da prednosti, ki jih prinašajo otroci, pretehtajo slabosti. Kljub temu pa predvsem

zelo izobražene in zaposlene ženske včasih občutijo, da niso povsem zadovoljne, da imajo otroka, vendar pa si take pomisleke očitajo in se jih skušajo čim prej otresti. Nižje izobraženim in ruralnim ljudem pa so otroci še večje veselje in zadovoljstvo kot višje izobraženim. Manj izobraženi in ruralni ljudje se odločajo za rojevanje prej kot tisti, ki imajo višjo stopnjo izobrazbe in ki živijo v mestih. Največ pomislekov proti odločitvi za otroka in najdaljše odlašanje rojevanja smo opazili med visoko izobraženimi mladimi, ki so izrazito karierno usmerjeni (predvsem v Ljubljani).

Mlade smo natančno izpraševali tudi, v kakšnih okoliščinah se lahko nekdo odloči za otroka. Večini se zdijo pomembni najprej objektivni pogoji, nato pa subjektivni. Najpogosteje so navajali naslednje:

1) finančno varnost oz. preskrbljenost:

Sem družinski človek, ampak preden bom ekonomsko neodvisen in se odselim od doma, definitivno ne bom imel otrok.

Ko bom ekonomsko neodvisen, ko se bom lahko sam preživel, ko bom imel redno službo, ko bom prepričan, da hočem imeti svoje otroke; ne pa, da bom iskal, ali bomo lahko preživel čez mesec ali ne. Torej, ko bom vedel, da lahko normalno živimo.

Imam fanta že dalj časa, trdno zvezo, že načrtujeva skupno prihodnost - od poroke do otrok, ampak najprej moram končati študij in postati finančno neodvisna.

Čim bi imel zadosti denarja, da ne bi razmišljal, ali kupim otroku Milko ali Gorenjko, bi imel otroke (zatrjuje, da je to res iskren odgovor).

Otroci so luksuz.

2) sigurno službo:

V službah sprašujejo, če boš imel otroke. Poznam primer, ko so celo spraševali, ali so zaščiteni med spolnimi odnosi.

Živim še doma, služba je negotova, v takih pogojih ne moreš imeti otroka.

V službi si moraš najprej zagotoviti nek status, pozicijo, da te bo služba počakala, ko se vrneš s porodniške.

To je res grozljiv problem; danes več ne jemljejo delavk za

nedoločen čas (navaja številne primere), če zanosiš, ti rečejo adijo; zelo lepo moraš iti prositi, ali lahko *zanosiš*.

Moraš si točno splanirati datum (v šoli, da se 100 % vrneš septembra), sicer te služba na počaka (udeleženska je učiteljica v osnovni šoli).

Mladi imamo probleme glede zaposlovanja; ni prav, da dobimo samo delo za določen čas in ti to potem počasi vlečejo. Veselim se novega zakona, po katerem te bodo po dveh letih dela za določen čas morali zaposliti za nedoločen čas. Obenem me je pa strah, da ti bo delodajalec po dveh letih dejal: hvala, ne rabimo vas in bo vzel novega delavca.

Danes človek nima občutka varnosti. Delaš, ne veš pa, če boš tudi jutri imel službo.

3) urejeno stanovanjsko vprašanje:

To je zelo pomembno, to bi rada imela razčiščeno, ker potem, ko bom imela otroka, ne bom iskala okrog stanovanja, ker to je potem kriza, to je taka napetost, ... se mi zdi prevelik pritisk potem, ko hočeš nekaj na silo urediti.

Velik problem so stanovanja. Kupiti stanovanje je drago. Malo ali skoraj pa ni podnajemnih stanovanj, ki bi bila za stalno - tako te je vedno strah, da boš moral po enem letu ven. Ni občutka varnosti.

Stanovanja so največji problem. Težko je priti do njih, so predraga.

Zdaj je zelo težko za mlade družine, težko je: prideš s študija pa si najti stanovanje. In je fajn, jaz sem zelo vesela, da imam družino, ki me pač podpira, ker nekateri *tudi tega nimajo*.

4) stabilen odnos oz. partnersko zvezo:

Otroci da – ko bom imel tako partnersko zvezo, za katero jaz menim oz. bi se skupaj zmenila, da sva dovolj zrela, ali kakorkoli že, da bi imela otroke in bi jih vzgajala.

5) emocionalno zrelost:

Trenutno si sicer ne želim družine, vendar si jo bom verjetno čez nekaj let želel. Do takrat pa mislim uživati, žurati - upam, da se bom čim kasneje "zresnil".

6) samoaktualiziranost, samoaktualizacija (npr. potovanja):

Meni se tudi zdijo ti otroci še tako oddaljeni, mislim najprej študij, potem še potovanja, ker je takrat (po študiju) priložnost, da si malo ogledaš svet.

Nenehno se mi odpira svet, želim še potovati.

Danes je svet odprt, v Sloveniji kot državi se je vse odprlo, prej je bil drugačen sistem; vse nam je dostopno, npr. materialne stvari, prej ljudje niso toliko potovali; niso se odprle samo meje, temveč gledanje na svet, imaš dostopne informacije, vidiš, kaj se dogaja v svetu. Zakaj naj bi bili mi v Sloveniji drugačni, kot so ljudje drugje?

Najprej moraš delati na sebi – različne stvari, šele potem lahko imaš otroka.

Otroci pomenijo strošek tudi kar se tiče ohranjanja drugih socialnih odnosov, npr. na delovnem mestu in s prijatelji, ki nimajo otrok:

Izgubila sem vse prijateljice. Nekajkrat se nisem odzvala njihovim vabilom za iti ven, potem so me pa prenehale klicati.

Krog prijateljev se ti povsem zamenja.

Odkar ima prijateljica otroke, je muka iti k njej na obisk. Ne ve se več pogovarjati o ničemer drugem kot o svojem sinčku.

Otroci kot obveza in odgovornost

Predvsem študentje so izjavljali, da so otroci prevelika obveza, prevelika odgovornost, na katero še niso pripravljani:

Po faksu rabim malo svobode, da si oddahnem od obveznosti, malo moram potovati, nato bom vpisal magisterij in našel neko delo, potem bom pa videl, kako bo.

Za otroka nisem še zadosti odgovorna.

Ko imaš otroka, je vsak dan isti, ne moreš totalno "zbluziti" niti enega dneva.

Naše generacije so take: veliko je žura, neodgovornosti, ne poznamo odpovedovanja.

Faks je naporen, veliko je obveznosti, po faksu rabiš malo uživanja, ne pa takoj spet obveznosti na glavo.

Zaenkrat še nimam namena osnovati družine. To pomeni

obveznost. Sem še presebična.

Malo probaš še vleči, da ti je 'fajn', ne pa takoj nova 'briga'.

Družino bom imela, ko bom pripravljena, ko bom izkoristila vse, saj te potem, ko si poročen in ko imaš otroka, čaka drugačno življenje. Ni tako kot sedaj, ko še lahko tvegaš, delaš neumnosti.

Veliko mladih, ki so sredi dvajsetih let, se še počuti nezrelo:

Občutek imam, da sem sama še otrok, da sem neizoblikovana in da ne morem prevzeti na svoja pleča take odgovornosti, kot je otrok. (23-letna študentka)

Saj smo sami še otroci! (24-letna študentka)

Čustveno smo nezreli, to vlečemo sami, dokler se le da, eni do trideset ali celo čez, eni so pa prisiljeni prej odrasti. Jaz zagovarjam, da se z družino nič ne spremeni, lahko še vedno hodiš ven, potuješ ... *Gre le za stereotip, da so otroci in družina bav-bav.*

Ko smo udeležence spraševali, ali bi imeli več otrok, če bi imeli znatno več denarja, so ponavadi odgovarjali, da ni pomemben samo denar, temveč, da moraš v otroka vložiti ogromno časa in energije. Veliko udeležencev je potožilo predvsem nad pomanjkanjem časa, neredki pa tudi energije. Najpogosteje so dejali, da je starševstvo praktično nemogoče uskladiti z zahtevami, ki jih nalaga služba oz. kariera.

Glavni pogoj je imeti čas. Z dekletom sva skupaj že 7 let, imava stanovanje, zaposlena sva - ne bi bilo finančnih problemov. Največji problem je čas, še drug drugega nikoli ne vidiva. Tako je nemogoče planirati kaj vnaprej, sploh pa ne družine.

Danes nimamo več energije za ukvarjanje z otroki.

Danes družba usmerja ljudi v čim večjo aktivnost, tudi v prostem času *moraš biti aktiven, moraš imeti razne hobije*. Potem ni časa za otroka.

Danes oba starša dolgo delata, prideta pozno domov, utrujena, kar je slabo za otroka. Danes so starši zaposleni, otrok ostane sam. Pristane na ulici, kjer je

npr. droga.

Služba te danes zelo utruja, zato moraš biti notranje močen, da lahko otroku sploh kaj daš.

V privatnem sektorju ni točno določenega delovnika, dela pa je vedno več in zato zmanjkuje časa za družino.

Če želiš uspeti v poklicu, moraš biti zelo ambiciozen in zelo dosti delati, zelo zelo dosti in nimaš časa za otroka.

Med udeleženci v raziskavi, zlasti med študenti in visoko izobraženimi, smo zaznali izredno zavedanje o pomembnosti požrtvovalnosti in kompetitivnosti na delovnem mestu. Dostikrat se profesionalnega in družinskega življenja ne da enostavno uskladiti, še posebej, ker se ljudem zdi tudi starševstvo izjemno zahtevna vloga. Precej udeležencev raziskave je dejalo, da se je treba enemu področju odpovedati. V bolj mladem obdobju so to najpogosteje družina in otroci.

Ambicije so prišle s kapitalizmom, v socializmu nisi mogel ne vem kam prilesti.

Današnja služba zahteva celega človeka. Ta se mora v družbi izkazati, drugače ga prehiti konkurenca, ki je vedno takoj za petami. Če hočeš biti uspešen, se moraš žrtvovati za službo.

Danes moraš kar nekako izbirati med službo in otrokom, ker oboje zahteva celega človeka.

V službah sprašujejo ženske, ali bodo imele kmalu otroka. Delodajalci želijo izžeti čimveč iz človeka.

Ko je človek mlad, mora delati, si nekaj ustvariti, ko si star, tega ne moreš več.

Ženskam je težje kot moškim uskladiti starševstvo in kariero. Za rojevanje se lažje in prej odločijo ženske, katerih partnerji prevzemajo na svoja pleča del hišnih opravil. Izjave udeležencev kažejo, da prihaja do premikov v delitvi vlog. Vse več mladih moških je pripravljenih (ali prisiljenih) sprejeti določene obveznosti pri gospodinjskih opravilih in pri vzreji otrok. Vendar pa niti pri partnerjih, ki prisegajo na egalitarnost, ne moremo govoriti o simetrični delitvi vlog. Tudi med nekaterimi ženskami, predvsem na

podeželju, je še zakoreninjena patriarhalna miselnost:

Ženska mora skuhati, prati in ima večjo skrb za otroka. Je pa tudi tako, da mora vsa ta opravila znati tudi mož ali fant, če jih ženska ne zmore ali je ni. Veliko je že to, če zna moški pospravljati sam za sabo.

Praktično vsi udeleženci so se strinjali, da moraš narediti za otroka vse čim boljše. Med ljudmi vlada prepričanje, da je treba v otroka vlagati po svojih najboljših zmožnostih. Raziskava je potrdila moč norme zelo odgovornega starševstva. Mladi si vzrejo otrok predstavljajo kot izjemno zahteven projekt. Kot starši želijo otrokom posvetiti obilo pozornosti, visoko kakovost življenja in ugodne ekonomske pogoje. Ustrezna vzgoja, pomoč otrokom v poklicni in življenjski promociji pa zahtevajo vedno več sredstev in naporov staršev. Praktično vsi udeleženci so se strinjali, da moraš narediti za otroka vse najboljše, da je treba vanj vložiti maksimalno. Predvsem pri ženskah smo opazili še vedno izredno močno ideologijo, da mora biti mati povsem samožrtvovalna v odnosu do svojih otrok.

Družba postavlja visoke standarde, kaj vse moramo nuditi otroku, da se ne bi počutil slabši od vrstnikov. Ni več dovolj, da ga nahraniš in oblečeš. Postaviš se v vlogo otroka in kako se bo počutil v razmerju do vrstnikov - če ima manj od njih, se bo počutil manjvrednega - ne želiš otroka zavestno postaviti v ta položaj, raje počakaš. Če hočeš otroku pa tudi sebi kaj nuditi, si lahko privoščiš le enega ali največ dva otroka.

Pomembno je, da lahko otroku nudiš tisto, kar imajo danes vsi drugi otroci.

Svojim otrokom želiva nuditi vse tisto, česar sama nisva imela, npr. vpis v glasbeno šolo, plesni tečaj, kino.

Otrok je zelo zahteven projekt, ki mora biti popoln.

Otroci so ful ful ful velika odgovornost.

Realno je imeti toliko otrok, kolikor jih lahko pravilno vzgojiš.

Otrok mora biti "prva liga", "stani in gledaj", zabaven, veseljak, obvladati računalnik že, ko je čisto majhen ...

Otroci ti preveč zasukajo življenje, ti si na drugem tiru,

otrok pa na prvem.

Od jutra do večera se vse vrtili okrog otroka.

Res je, da vsak "gor zraste", vprašanje pa je, kakšen je.

V raziskavi smo zaznali tudi znaten pritisk po višjem standardu življenja. Družina ne pomeni samo izgube svobode, temveč tudi izgubo kupne moči:

Zaradi otrok se ne želim odpovedati svojemu standardu – sem se precej razvadil, raje nimam otrok.

Ljudem je bolj pomembno kupovanje vedno novih dobrin, denar se bolj usmerja v to. S plačo pač komaj zaslužiš za to in potem ni denarja še za otroka.

Preveč smo razvajeni, hočemo imeti dobre razmere. V preteklosti so bili bolj skromni.

Standard je vedno višji, plače pa tega ne dohajajo.

Interpretacija kvalitativne študije o družinskih usmeritvah mladih v Sloveniji

Analiza rezultatov kvalitativne raziskave je potrdila neskladje med družinskimi in rodnostnimi vzorci, ki jih beleži statistika v Sloveniji, ter med izrekanjem za družino in rojevanje v javnomnenjskih raziskavah. V kvalitativni študiji so bili vprašani mnogo bolj zadržani v svojih aspiracijah po družini in otrocih. Visoko vrednotenje pomena družine in izraženo večinsko željo po dveh ali treh otrocih so celo pripisali ideologizaciji družine v Sloveniji. Več udeležencev fokusnih skupin je celo izjavilo, da gre pri anketah za "zaželeno" odgovore.

Raziskava je opozorila, da je odločitev za družino danes izjemno skrbno načrtovana in pretehtana. Mladi sicer načelno želijo družino in otroke, vendar je odločitev za ustvarjanje družine povezana z mnogimi pogoji in ni več spontana in samoumevna. Formiranje družine je vse bolj podobno načrtovanju in vodenju zahtevnega projekta. Na odločanje v zvezi s partnerstvom, poroko, otroki vplivajo številni objektivni in subjektivni pogoji oz. okoliščine.

Najpomembnejši objektivni pogoji so ekonomski: zaposlenost, finančna varnost, osnovni stanovanjski pogoji, možnost uskladitve

dela in družinskega življenja, varstvo otrok. Osnovni subjektivni pogoji pa so: zrelost, kakovost osebnega življenja, dober partnerski odnos in odločitev za prevzem odgovornosti za družino in otroke.

Nekateri udeleženci so sami opozorili na to, da se mladi danes niso več pripravljani odrekati, si naložiti dodatne odgovornosti. Mnogi mladi med 25 in 30 letom so odkrito povedali, da se ne čutijo zrele za starševstvo. Precej udeležencev in udeleženk pogovorov je omenjalo svoje neprijetne družinske preteklosti oz. zgodbe svojih staršev, po katerih se nočejo zgledovati.

Mladi se pri odločitvi za partnerstvo in družino odločajo med prednostmi, ki jih prinaša partnersko in družinsko življenje, ter med prednostmi samskega življenja. Prednosti družinskega življenja, ki so jih navajali intervjuvanci, so: socialna integracija, socialna in emocionalna podpora (imeti družbo, imeti nekoga, s kom si deliš življenje), ekonomska podpora. Ljudje v družini iščejo intimnost, varen in ljubeč odnos, ki je po mnenju udeležencev v raziskavi bistven subjektivni pogoj za odločitev za otroke. Predvsem med študentkami in bolj izobraženimi mladimi ženskami pa smo vendarle zaznali tudi trend, da se jim zdi povsem sprejemljivo, da se odločijo za otroka tudi brez partnerja. Kot glavni prednosti samskega življenja so udeleženci raziskave navajali svobodo in avtonomijo, ki se jim zdita pomembna dejavnika kakovosti življenja.

Če povzamemo argumente, ki so jih navajali intervjuvani, je nizka rodnost odvisna predvsem od:

- ekonomskih razlogov; nezadostnih in negotovih dohodkov kot posledice ekonomske krize in brezposelnosti, visokih stroškov pri oskrbi otrok, slabih možnosti reševanja stanovanjskega vprašanja, težav pri usklajevanju profesionalnega / kariernega in družinskega življenja;
- kakovosti življenja; težnje po bolj udobnem življenju, želje po neodvisnosti in osebnem razvoju, karieri, samoizpolnitvi;
- novih tveganj in negotovosti; strahu pred prihodnostjo, nestabilnih partnerskih zvez, večje odgovornosti in večje zahtevnosti pri odraščanju, vzgoji, šolanju otrok, slabih zgledov iz starševskih družin;
- velike odgovornosti in velike zahtevnosti, ki jo prinaša starševstvo; visokih želja, ki jih imajo za otroke; hočejo biti odgovorni starši in odlašajo z odločitvijo za otroke, dokler nimajo vseh pogojev za

vzorno starševstvo.

Ustvarjanje družine postaja vse bolj asociirano z neko vrsto "prečkanja Rubikona". Kocka je bila vržena in poti nazaj ni. V današnjem svetu ustvarjanje lastne družine ne sovпада več s tem, da se "dokažeš" kot odrasel človek oz. državljan. V sodobnih življenjskih potekih ni več avtomatskih prehodov in močnih vzgibov za vstop v naslednjo fazo. Poroka npr. ni več socialni ritual, s katerim bi mladi deklarirali svojo odraslost. Veliko ljudi občuti fazo formiranja družine kot izgubo (svobode, kupne oz. potrošne moči), ne pa kot pridobitev (včasih so s poroko npr. pridobili svobodo). Nič čudnega torej ni, da mladi odlašajo s tem, da bodo dokončno zapustili "igrišče" svobode.

Kvalitativne raziskave so kljub temu potrdile, da obstajajo v Sloveniji močne kulturne usmeritve za odnose in otroke. Kljub številnim pomislekom se zdi, da ostajajo za večino ljudi otroci še vedno pomembni ter da večina organizira življenje tako, da je to mogoče. Vendar pa traja vse dlje časa, da si mladi ljudje ustvarijo svoj dom/lastno gospodinjstvo in najdejo razmeroma stalno službo, kar prispeva k odlašanju z ustvarjanjem družine. Odločanje za družino je povezano z zaznavanjem negotovosti, tveganj, z bojznimi. Na primer, zaznana negotovost glede službe (npr. strah pred izgubo službe ob zanositvi, pred koncem kariernega vzpona) je pomemben razlog za prelaganje rojevanja na kasnejši čas. Seveda se posamezniki med seboj razlikujejo. Predvsem družbeno-ekonomski položaj je tista spremenljivka, ki pomembno določa odnos mladih do ustvarjanja družine.

Večina mladih pa dojema družino – ne glede na stopnjo izobrazbe, vrsto zaposlitve, finančno stanje, stopnjo tradicionalistične usmerjenosti ipd. – v vedno večji meri kot skrbno načrtovan, zahteven in odgovoren projekt. Spreminjanje družinskih usmeritev mladih priča o širših družbenih, ekonomskih in kulturnih spremembah, ki jih v Sloveniji ne gre pripisati prehodnemu obdobju. Prej gre za spremembe sistema liberalne demokracije, do katerih prihaja v večini zahodnih družb, zlasti velja izpostaviti individualizacijo in globalno ekonomsko tekmovalnost.

Literatura

Černič-Istenič, M. (1994). *Rodnost v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Frejka T., Kingade, W., Calot, G., Sardon, J. P., Confesson, A. (2001). *Cohort childlessness and parity in low fertility countries*. V: <http://www.vaestoliitto.fi> (20. maj 2002)

Frejka, T., Calot, G. (2001). *The postponement of births in low fertility countries: an overview*. V: <http://demography.anu.edu.au/VirtualLibrary/ConferencePapers/IUSSP2001> (20. maj 2002)

Giddens, A. (2000). *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana: *cf.

Lesthaeghe, R. (2001). *Low fertility in Belgium, The Netherlands, Germany, Austria and Switzerland*. V: <http://demography.anu.edu.au/VirtualLibrary/ConferencePapers/IUSSP2001> (20. maj 2002)

Obersnel Kveder, D., Kožuh Novak, M., Černič Istenič, M., Šircelj, V., Vehovar, V., Rojnik, B. (2001). *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region. Standard Country Report. Slovenia*. New York and Geneva: United Nations.

Palomba, R. (2001). *Postponement of family formation in Italy, within the Southern European context*. V: <http://demography.anu.edu.au/VirtualLibrary/ConferencePapers/IUSSP2001> (20. maj 2002)

Renner, T., Švab, A. (1996). *Položaj družine v Sloveniji – primerjalna analiza družinskih politik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Scanzoni, J. (1995). *Contemporary Families and Relationships*. New York: McGraw-Hill, Inc.

Sim, J. (1998). Collecting and analysing qualitative data: issues raised by the focus group. *Journal of Advanced Nursing*, 28 (2), 345-353.

Statistični letopis Republike Slovenije (od leta 1985 do leta 2001)

Ule, M. (1993). *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: ZPS.

Ule, M. idr. (1996). *Mladina v devetdesetih*. Ljubljana:

Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M. idr. (1996). *Predah za študentsko mladino*. Ljubljana: Juventa.

Ule, M. idr. (2000). *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Aristej.

Ule, M., Mihelj, V. (1995). *Pri(e)hodnost mladine*. Ljubljana: DZS.

Izvirni znanstveni članek, prejet avgusta 2002.

